

ANALECTA ARCHAEOLOGICA RESSOVIENSIA

RZESZÓW 2016

VOLUME 11

Institute of Archaeology
Rzeszów University

STUDIES
ON THE BRONZE AGE
AND EARLY IRON AGE

RZESZÓWSKIEGO OŚRODKA
ARCHAEOLOGICZNEGO

FUNDACJA

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

STUDIES ON THE BRONZE AGE AND EARLY IRON AGE

Studia nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza

FUNDACJA RZESZOWSKIEGO OŚRODKA ARCHEOLOGICZNEGO
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY RZESZÓW UNIVERSITY

A N A L E C T A
ARCHAEOLOGICA
RESSOVIENSIA

VOLUME 11

STUDIES ON THE BRONZE AGE
AND EARLY IRON AGE

Studia nad epoką brązu
i wczesną epoką żelaza

Edited by / Redakcja
Katarzyna Trybała-Zawiślak & Andrzej Rozwalka

Rzeszów 2016

Professor Dr hab. Sylwester Czopek

Editor

Andrzej Rozwałka

arozwalka@archeologia.rzeszow.pl

Editorial Secretary

Magdalena Rzucek

magda@archeologia.rzeszow.pl

Volume editors

Katarzyna Trybała-Zawiślak

Andrzej Rozwałka

Editorial Council

**Sylwester Czopek, Eduard Droberjar, Michał Parczewski,
Aleksandr Sytnyk, Alexandra Krenn-Leeb**

Volume reviewers

Wojciech Blajer – Institute of Archaeology Jagiellonian University, Poland
Florin Gogâltan – Romanian Academy, Institute of Archaeology and History
of Art of Cluj-Napoca, Archaeology, Romania
Tadeusz Malinowski – Poznań, Poland

Aleksander Koško – Institute of Archeology Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland

Jaroslav Peška – Department of History Palacký University Olomouc, Czech Republik

Klára Pusztainé Fischl – Miskolc University, Department of Archeology, Hungary

Translation

Karolina Czopek, Leszek Gardela, Beata Kizowska-Lepiejza

Photo on the cover

Bronze fibula from Konin, Wielkopolska voivodeship.
Collections of the Regional Museum in Konin. Photo M. Kaczmarek

Cover Design

Piotr Wislocki (Oficina Wydawnicza Zimowit)

ISSN 2084-4409 DOI: 10.15584/anarres

Typesetting and Printing

Oficina Wydawnicza ZIMOWIT

Abstracts of articles from *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* are published
in the Central European Journal of Social Sciences and Humanities

Editor's Address

Institute of Archaeology Rzeszów University
Moniuszki 10 Street, 35-015 Rzeszów, Poland
e-mail: iarch@univ.rzeszow.pl
Home page: www.archeologia.rzeszow.pl

Contents / Spis treści

Editor's note / Od Redakcji	9
--	---

Tadeusz Malinowski

Dedykacja.....	11
Dedication	15

Articles / Artykuły

Václav Furmánek, Vladimír Mitáš

Systems of Periodization Developed and Used to Study the Urnfield Period in Slovakia	19
---	----

Bogusław Gediga

A Few Remarks on the Chronology and Periodization in Archaeology...	49
Kilka refleksji na temat chronologii i periodyzacji w archeologii.....	58

Sławomir Kadrow

About the Chronology of the Beginning of the Metal Ages.....	65
O chronologii początków epok metali.....	74

Jacek Woźny

From Magical Valorization to Radiocarbon Chronology. Changes in Determining Age of Prehistoric Artifacts	79
Od waloryzacji magicznej do chronologii radiowęglowej. Przemiany w określaniu wieku prahistorycznych artefaktów	90

Andrzej Mierzwinski

Between Chronos and Kairos – Existential Dilemma of an Archaeo- logist	99
Między Chronosem i Kairosem – egzystencjalny dylemat archeologa ...	118

Przemysław Makarowicz, Mateusz Cwaliński, Jan Romaniszyn

Absolute Chronology of the Komarów Culture in the Upper Dniester Basin in Light of Research at the Bukivna Cemetery.....	131
Chronologia absolutna kultury komarowskiej w dorzeczu górnego Dniestru w świetle badań na cmentarzysku w Bukivnej	153

Jacek Gackowski

The Younger Bronze Age and the Beginning of the Iron Age in Chełmno Land in the Light of the Evaluation of Selected Finds of Metal Products.	165
---	-----

Młodsza epoka brązu i początki epoki żelaza na ziemi chełmińskiej w świetle oceny wybranych znalezisk wyrobów metalowych.	191
--	-----

Jan Dąbrowski

Notes on Bronze Age Flintwork	209
-------------------------------------	-----

Uwagi o krzemieniarstwie epoki brązu	221
--	-----

Elżbieta Małgorzata Kłosińska

A Few Remarks on the Presence of Wood in Funeral Rites of the Lusatian Cultural in the Lublin Region	229
--	-----

Kilka uwag na temat obecności drewna w praktykach funeralnych ludności kultury łużyckiej na Lubelszczyźnie	249
--	-----

Maciej Kaczmarek, Mateusz Wawrzyniak

Two Fibulae from the Early Iron Age Found out of Context in Eastern Wielkopolska.	261
--	-----

Dwie fibule z wczesnej epoki żelaza odkryte bezkontekstowo we wschodniej Wielkopolsce	270
---	-----

Marek Florek

Bronze Age Hoard of Axes Found in Oficjałów, Opatów Commune, Świętokrzyskie Voivodeship.	275
---	-----

Skarb siekier z epoki brązu z Oficjałowa, gm. Opatów, woj. świętokrzyskie	285
---	-----

Jan Chochorowski

Polish Archaeological Investigations on Linear Construction Projects – Contemporaneity and Tradition	289
--	-----

Polskie badania archeologiczne na inwestycjach liniowych – współczesność i tradycja.	302
---	-----

Varia**Andrzej Prinke**

Listy <i>Cioci Zosi</i> : korespondencja prof. Józefa Kostrzewskiego z czasów jego okupacyjnej tułaczki po Podkarpaciu (III 1941–IV 1942)	313
---	-----

Editor's note

Dear Readers,

*We are pleased to present the eleventh volume of *Analecta Archaeologica Ressoviensia*. From the fourth issue of our journal, we try to make each volume a thematic one. This time, we include articles focusing specifically on the Bronze Age and Early Iron Age. The majority of papers are devoted to issues related to chronology and periodisation of these two epochs and to their particular cultural groups. Several articles attempt to assess the cognitive values of various categories of finds while others present unusual discoveries and reflections on methodology and the history of research.*

We hope that this collection of articles will attract your interest. It has been edited with a particular idea in mind and with the intention to honour a very prominent scholar.

*We are pleased and satisfied not only with the contents of this volume, but also with the fact that in publishing it both the authors and the editors have the opportunity to celebrate the 35th anniversary of the work of an eminent Bronze and Early Iron Age scholar **Professor Dr hab. Sylwester Czopek** – co-founder and first director of the Institute of Archaeology of the University of Rzeszów, Dean of the Faculty of Sociology and History, Vice-Rector for Academic Affairs and now Rector of the University of Rzeszów. With gratitude and respect, as well as in recognition of his outstanding achievements, we wish to dedicate this volume to him.*

Od Redakcji

*Szanowni Czytelnicy, z satysfakcją, ale i przyjemnością prezentujemy jedenasty już tom *Analecta Archaeologica Ressoviensia*. Od czwartego numeru czasopisma staramy się, aby każdy tom miał charakter tematyczny. Tym razem zamieszczamy artykuły Autorów, badających epokę brązu i wczesną epokę żelaza. Dominująca część poświęcona jest różnym kwestiom związanym z problematyką chronologii i periodyzacji, zarówno wspomnianych epok, jak i poszczególnych ugrupowań kulturowych. Niektóre artykuły poświęcone są ocenie wartości poznawczych różnych kategorii zabytków i źródeł, prezentują niecodzienne znaleziska, a także zawierają refleksje dotyczące dziejów badań lub rozważania natury metodologicznej.*

Mamy nadzieję, że ten zestaw artykułów wzbudzi Państwa zainteresowanie, a także życzliwość dla Autorów, którym w tworzeniu interesujących tekstów przyświecała jedna, wspólna i jakże ważna idea – uhonorowanie Osoby, której tom ten jest poświęcony.

*Satysfakcja i przyjemność, o której już wspomnieliśmy wynika nie tylko z oceny merytorycznej strony tomu, ale przede wszystkim z faktu, że zarówno Autorzy, jak i Redakcja pragną w ten sposób uczcić 35-lecie pracy naukowej wybitnego badacza epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, wieloletniego dyrektora Muzeum Okręgowego w Rzeszowie, współtwórcy i pierwszego Dyrektora Instytutu Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, Dziekana Wydziału Socjologiczno-Historycznego, Prorektora do spraw Nauki Uniwersytetu Rzeszowskiego, a obecnie JM Rektora Uniwersytetu Rzeszowskiego – **Pana Profesora dr. hab. Sylwestra Czopka**. To właśnie Jemu – w dowód uznania, szacunku i wdzięczności – tom ten dedykujemy.*

ARTICLES / ARTYKUŁY

Marek Florek*

Bronze Age Hoard of Axes Found in Oficjałów, Opatów Commune, Świętokrzyskie Voivodeship

ABSTRACT

Florek M. 2016. Bronze Age hoard of axes found in Oficjałów, Opatów commune, Świętokrzyskie Voivodeship. *Analecta Archaeologica Ressoiviensia* 11, 275–288

In 2011, a hoard consisting of 3 bronze flanged axes (with a funnel-shaped face), so called Bohemian type was found in the village Oficjałów, Opatów commune, Świętokrzyskie Voivodeship. The hoard can be dated to the middle period of the Bronze Age (HA1 phase). Regarding Polish territories, similar axes, mainly discovered in hoards, rarely individually, occasionally in burial complexes, are known mostly from Silesia, and also from western Lesser Poland, rarely from other regions. This is the third hoard of bronze items discovered on the Sandomierz Uplands and the first one containing axes. It may be the evidence of influence of the Western Lesser Poland group of the Lusatian culture (possibly even in the form of infiltration of small groups of people) on “Lusatian settlement” appearing on the Sandomierz Uplands. What is more, we cannot exclude the possibility that, together with other hoards and individual bronze artefacts from this area, it is the evidence of contacts of the local group of the Trzciniec culture with the “Lusatian” environment in the Sandomierz Upland.

Keywords: Bronze axes, Sandomierz Uplands, Lusatian culture

Received: 03.09.2016; **Revised:** 15.10. 2016; **Accepted:** 12.03.2017

In September 2011, 3 bronze axes were found accidentally in Oficjałów, near Opatów (Fig. 1)¹. According to the finder, the axes were lying on a freshly ploughed field at a distance of 1–2m from each other. Since there were suspicions that axes could come from a larger bronze hoard, trial excavations were conducted in the beginning of October 2011 at the site where they had been found, while the surrounding area was researched with detailed system walking on the surface, including electronic equipment (metal detectors)². They delivered a negative result – no other metal objects or other archaeological finds were found, moreover, no traces of possible features (a pit, a cut, etc.) where

¹ Axes were handed over by Mr. Dawid Stec from Lipnik, Opatów district.

² The research was conducted by the author, co-operating with Monika Bajka from the District Museum in Sandomierz. Students from the Institute of Archaeology of UMCS were involved there participating in training research.

* Institute of Archaeology, Maria Curie-Skłodowska University, M.Curie-Skłodowska Square 4, 20-031 Lublin, Poland gflorek@wp.pl

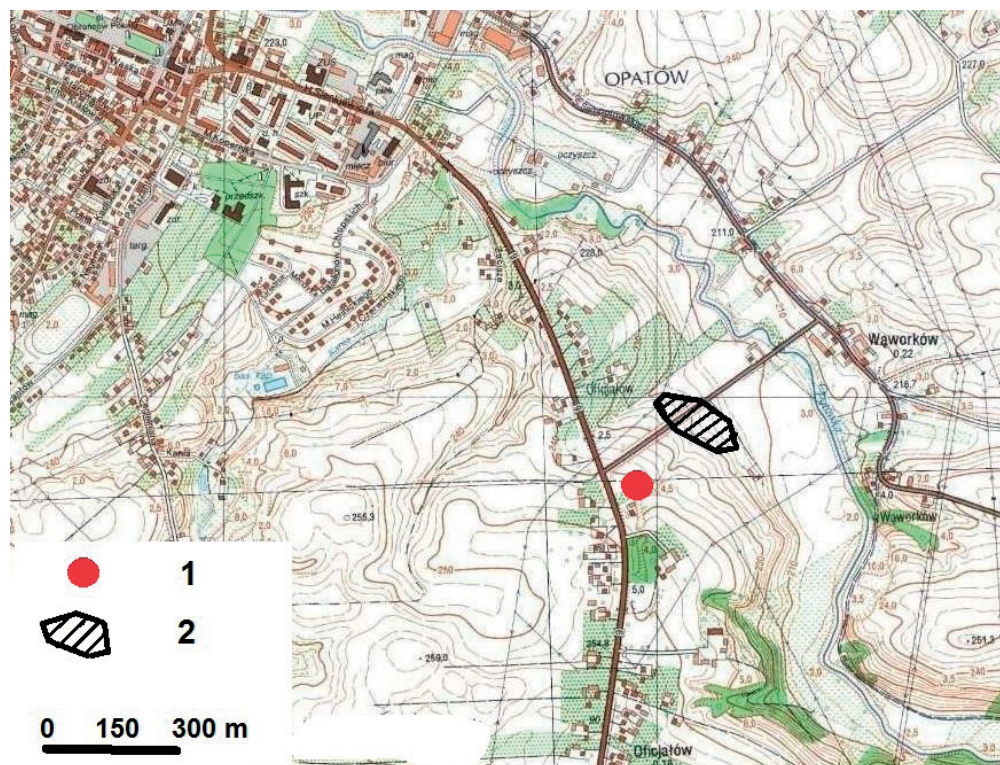

Fig. 1. Location of the discovery of the hoard in Oficjałów, Opatów district, Świętokrzyskie Voivodeship. Symbols: 1 – the place where the hoard was found; Oficjałów, site 6 (AZP 87–70 / 153) – a settlement of the Lusatian culture. *Researched by M. Florek*

Ryc. 1. Lokalizacja miejsca odkrycia skarb w Oficjałowie, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie. Oznaczenia: 1 – miejsce znalezienia skarbu; 2 – stanowisko Oficjałów 6 (AZP 87–70/153) – osada kultury łużyckiej. *Opr. M. Florek*

the axes could be deposited were uncovered. The latter finding may indicate that the axes were buried relatively shallow, not deeper than 30 cm, because it is the depth of ploughing, which probably destroyed the traces of the cut and uncovered the artefacts on the surface.

The two axes, apart from the slight signs of deterioration on the edges, were preserved completely, while the third item had a broken upper part – the butt. All three artefacts represent the type of flanged axes (with a funnel-shaped face), so called Bohemian type, with only slightly different dimensions. The dimensions of the first axe (Fig. 2: 1; 3: 1) are: length – 160mm; maximum blade width – 48mm; minimum width at the passage of the blade to the back – 13mm; maximum width

of the back – 28mm; width of the butt – 21mm; maximum width of the back in the cross-section – 35mm; butt thickness – 6–9mm; weight – 270g. The second axe (Fig. 2: 2; 3: 2) has the following dimensions: length – 159mm; maximum blade width – 46mm; minimum width at the passage of the blade to the back – 14mm; maximum width of the back – 29mm; width of the butt – 23mm; maximum width of the back in the cross-section – 34mm; butt thickness – 7–10mm; weight – 270g. The third axe, preserved only in part (Fig. 2.3; 3: 3) has the following dimensions: preserved length – 110mm; reconstructed maximum blade width – 56mm; minimum width at the passage of the blade to the back – 17mm; maximum width of the back – 28mm; maximum width of the back in the cross-section – 32mm; weight – 270g. All these specimens have the traces of molding flash on their side walls, while as for the copy preserved fragmentary, it was clearly hammered and polished.

Flanged axes (with a funnel-shaped face), named “the Bohemian type” (Kostrzewski 1964, 11), occurs in several variants, defined by A. Szpunar as variants of “Racibórz”, “Czubin” and “Rawicz” (see Blajer 1999, 24, and others). They are known mainly from hoards, rarely from individual finds, and uncovered occasionally in burial complexes (Blajer 1999, 24; Blajer *et al.* 1994, 147–152).

The artefacts from Oficjałów are most similar to the “Rawicz” variant. Its shape is unique, considering a clear narrowing of the blade at the passage of the blade to the back, which gives it a slightly fan shape, and slightly lesser width of the butt in relation to the maximum width of the back.

Flanged axes were used on the Polish territory in the HA1-HA2 phases of the Bronze Age, although in the case of the “Racibórz” variant, we cannot reject the possibility that the oldest ones came from the BD phase and the youngest ones were in use until the end of the HB1 phase. In the case of the “Rawicz” variant, to which the axes from Oficjałów are most similar, its chronology can be closed within the HA1 phase, *i.e.* between 1200 and 1100 BC. (Blajer 1999, 19, 24, Blajer 2013, 28; see also Górski, Kadrow 1996, 23–15). It is also possible to date the described hoard in the same way.

Oficjałów, where the hoard of flanged axes was found, is located upon the Opatówka, in the central part of the Sandomierz Uplands. It is generally assumed that in the HA1 phase, which corresponds

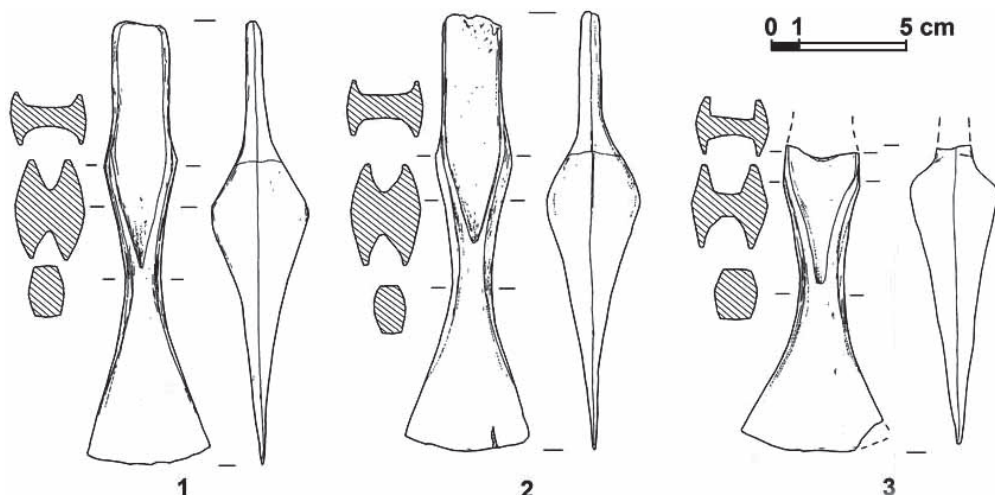

Fig. 2. Hoard of bronze axes from Oficjałów, Opatów district, Świętokrzyskie Voivodeship. *Fig. M. Florek*

Ryc. 2. Skarb siekier brązowych z Oficjałowa, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie. *Rys. M. Florek*

to the older part of III EB period, which is supposed to date the hoard, the Sandomierz Uplands were occupied by local communities of the Lusatian cultural. According to older studies, it was a border zone between the Central-Polish and the Western-Lesser Poland groups³ of the Lusatian culture (see Gardawski 1979, fig. 16). At present, most of the scholars accept that the settlement of the Lusatian culture on the Sandomierz Uplands, at least in its eastern part, is associated from the beginning with the Tarnobrzeg group (Tarnobrzeg Lusatian culture), with the extent of the latter unit being difficult to define (see Gedl 1989, Maps 29, 30, 31; Czopek 2009, 20).

Only two hoards of bronze items, dated to the HA1-HA2 phase, both of which belonged to the complex Sieniawa type, linked with the Tarnobrzeg group (see Blajer 1999, 124–125), were known from the Sandomierz Uplands. The first one, from Janik, Ostrowiec Świętokrzyski district, contained an open decorated necklace, 3 decorated bracelets with narrowed terminals, a twisted ring and a spiral tube-shaped bead (Blajer 1999, 166–167). The second hoard came from Międzygórze,

³ Otherwise, the Cracow subgroup of the Upper Silesian-Lesser Poland group of the Lusatian culture according to M. Gedl (see: Gedl 1982).

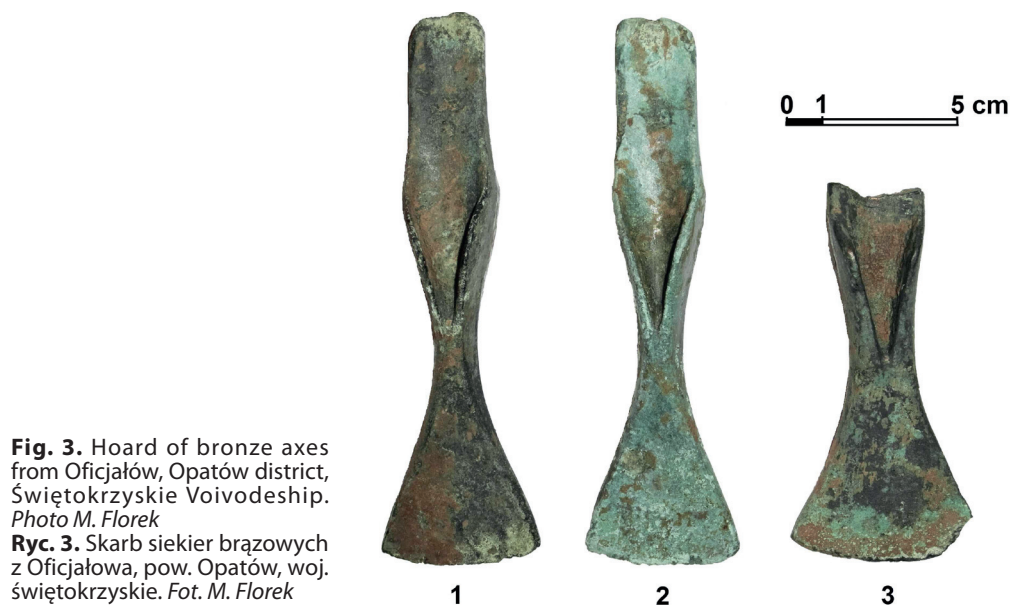

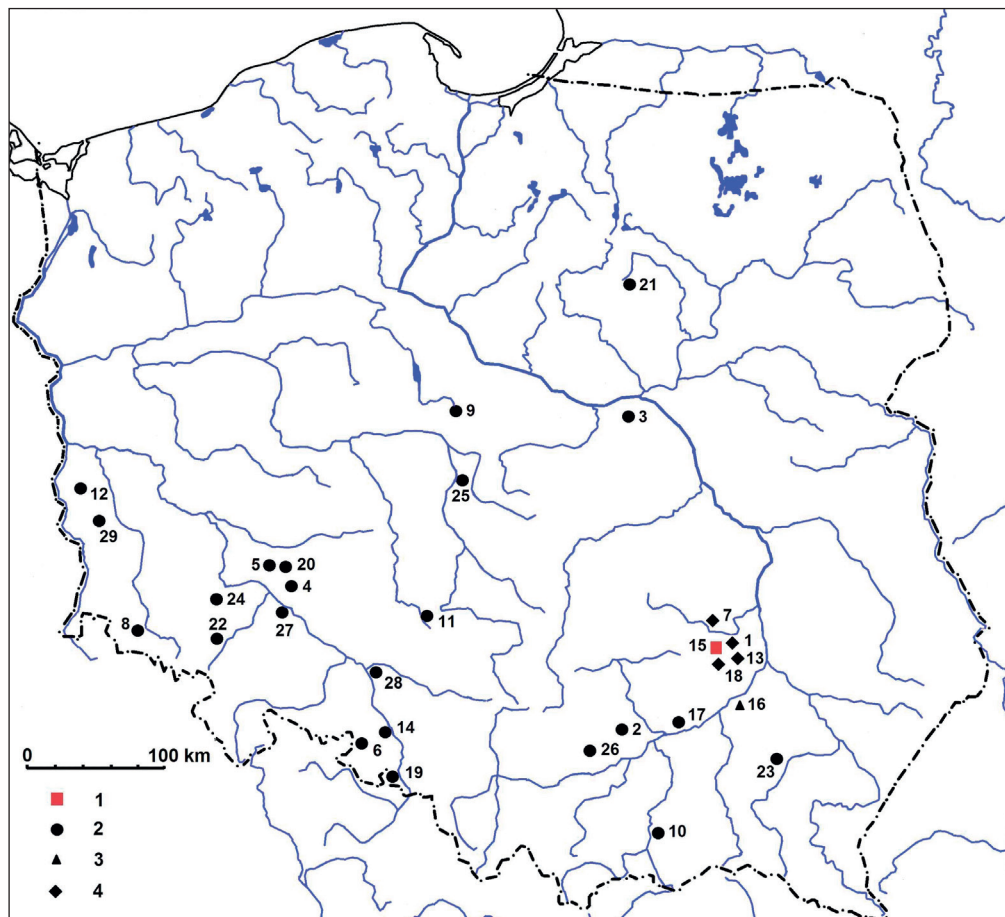
Fig. 3. Hoard of bronze axes from Oficjałów, Opatów district, Świętokrzyskie Voivodeship. Photo M. Florek

Ryc. 3. Skarb siekier brązowych z Oficjałowa, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie. Fot. M. Florek

Opatów district, located about 10 km southeast of Oficjałów, included the Sieniawa type bracelet (ring) and the bronze rod (Blajer 1999, 185, further reading). These two hoards are not only the evidence of early (the beginning of the middle period of the Bronze Age) appearance of the Lusatian culture on the Sandomierz Upland, but also its links with the Tarnobrzeg group (Tarnobrzeg Lusatian culture) (see Czopek, Walanus 2003, 187–188)⁴.

The hoard of flanged axes (with a funnel-shaped face), of “the Bohemian type” from Oficjałów indicates quite different directions of influences on the area of the Sandomierz Uplands in the HA1 phase. The axes of this type are frequent in the area from Bohemia and Saxony to Moravia and western Lesser Poland. There are about 150 known items from Poland, discovered mainly in the hoards, but also as individual finds (Blajer 2013, 28). They occur mainly in Silesia, less numerous in the western Lesser Poland, including the areas neighbouring to the southwest with the Sandomierz Uplands (Chruszczyna Mała, Kazimierza

⁴ However, Janik is located on the north-western periphery of the Sandomierz Uplands (actually outside of it), on the left bank of the Kamienna river, while the hoard from Międzygórze “was taken from the ruins of the castle foundation” (see Lubomirski 1873, 34–35), which requires great caution when the conclusions have been drawn on such bases.

Wielka district, Świętokrzyskie Voivodeship; Piestrec, Busko district, Świętokrzyskie Voivodeship; Witów, Proszowice district, Małopolskie Voivodeship – see Blajer 1999, map 1). On the other hand, as for the interfluvium between the San and Vistula rivers, occupied by the Tarnobrzeg group, we know only one hoard containing such artefacts, from Trzciana, Rzeszów district, Podkarpackie Voivodeship (Blajer 1999, 207–208; 2001, 335) and one individual find, from the area near Padew Narodowa, Tarnobrzeg district, Podkarpackie Voivodeship⁵ (Fig. 4).

This seems to confirm that in the formation of the settlement of Lusitanian culture on the Sandomierz Uplands, not only the Tarnobrzeg

⁵ An unpublished artefact, in the collection of the Historical Museum in Tarnobrzeg.

Fig. 4. Hoards with flanged axes (with a funnel-shaped face) and some other hoards and individual finds contemporary with the discussed artefacts discovered in Polish territories. Symbols: 1 – hoard of axes from Oficjałów; 2 – other hoards of flanged axes (with a funnel-shaped face); 3 – individual finds of axes; 4 – other bronze hoards from the Sandomierz Uplands (according to Blajer 1999 with adjunct studies by M. Florek). 1 – Jasice, Opatów district, Świętokrzyskie Voivodeship; 2 – Chruszczyna Mała, Kazimierza Wielka district, Świętokrzyskie Voivodeship; 3 – Czubin, Pruszków district, Mazowieckie Voivodeship; 4 – Dobroszów Oleśnicki, Wrocław district, Śląskie Voivodeship; 5 – Górkowice, Trzebnica district, Dolnośląskie Voivodeship; 6 – Grudynia Wielka, Kędzierzyn-Koźle district, Opolskie Voivodeship; 7 – Janik, Ostrowiec Świętokrzyski district, Świętokrzyskie Voivodeship; 8 – Jelenia Góra – Garbary, Jelenia Góra district, Dolnośląskie Voivodeship; 9 – Korzecznik, Koło district, Wielkopolskie Voivodeship; 10 – Korzenna, Tarnów district, Małopolskie Voivodeship; 11 – Kowale Kolonia, Częstochowa district, Śląskie Voivodeship; 12 – Lubsco, Żary district, Lubuskie Voivodeship; 13 – Międzygórz, Opatów district, Świętokrzyskie Voivodeship; 14 – Naczysławki, Kędzierzyn-Koźle district, Opolskie Voivodeship; 15 – Oficjałów, Opatów district, Świętokrzyskie Voivodeship; 16 – Padew Narodowa, Tarnobrzeg district, Podkarpackie Voivodeship; 17 – Piestrec, Busko district, Świętokrzyskie Voivodeship; 18 – Przybysławice, Sandomierz district, Świętokrzyskie Voivodeship; 19 – Racibórz, Racibórz district, Śląskie Voivodeship; 20 – Sucha Wielka, Trzebnica district, Dolnośląskie Voivodeship; 21 – Szydłówek, Mława district, Mazowieckie Voivodeship; 22 – Świdnica, Świdnica district, Dolnośląskie Voivodeship; 23 – Trzciana, Rzeszów district, Podkarpackie Voivodeship; 24 – Tyniec Legnicki, Legnica district, Dolnośląskie Voivodeship; 25 – Ułany, Poddębice, Łódzkie Voivodeship; 26 – Witów, Proszowice district, Małopolskie Voivodeship; 27 – Wrocław, Wrocław district, Dolnośląskie Voivodeship; 28 – Zawada, Opole district, Opolskie Voivodeship; 29 – Żary, Żary district, Lubuskie Voivodeship.

Ryc. 4. Skarby z siekierami z piętą lejkowatą i niektóre inne współczesne im skarby i znaleziska pojedyncze na ziemiach polskich. Oznaczenia: 1 skarb siekier z Oficjałowa; 2 – inne skarby siekier z piętą lejkowatą; 3 – znaleziska pojedyncze siekier; 4 – inne skarby z epoki brązu z Wyżyny Sandomierskiej. Wg Blajer 1999 z uzupełnieniami opr. M. Florek. 1 – Jasice, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie; 2 – Chruszczyna Mała, pow. Kazimierza Wielka, woj. świętokrzyskie; 3 – Czubin, pow. Pruszków, woj. mazowieckie; 4 – Dobroszów Oleśnicki, pow. Wrocław, woj. dolnośląskie; 5 – Górkowice, pow. Trzebnica, woj. dolnośląskie; 6 – Grudynia Wielka, pow. Kędzierzyn-Koźle, woj. opolskie; 7 – Janik, pow. Ostrowiec Świętokrzyski, woj. świętokrzyskie; 8 – Jelenia Góra – Garbary, pow. Jelenia Góra, woj. dolnośląskie; 9 – Korzecznik, pow. Koło, woj. wielkopolskie; 10 – Korzenna, pow. Tarnów, woj. małopolskie; 11 – Kowale Kolonia, pow. Częstochowa, woj. śląskie; 12 – Lubsco, pow. Żary, woj. lubuskie; 13 – Międzygórz, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie; 14 – Naczysławki, pow. Kędzierzyn-Koźle, woj. opolskie; 15 – Oficjałów, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie; 16 – Padew Narodowa, pow. tarnobrzeg, woj. podkarpackie; 17 – Piestrec, pow. Busko, woj. świętokrzyskie; 18 – Przybysławice, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie; 19 – Racibórz, pow. Racibórz, woj. śląskie; 20 – Sucha Wielka, pow. Trzebnica, woj. dolnośląskie; 21 – Szydłówek, pow. Mława, woj. mazowieckie; 22 – Świdnica, pow. Świdnica, woj. dolnośląskie; 23 – Trzciana, pow. Rzeszów, woj. podkarpackie; 24 – Tyniec Legnicki, pow. Legnica, woj. dolnośląskie; 25 – Ułany, pow. Poddębice, woj. łódzkie; 26 – Witów, pow. Proszowice, woj. małopolskie; 27 – Wrocław, pow. Wrocław, woj. dolnośląskie; 28 – Zawada, pow. Opole, woj. opolskie; 29 – Żary, pow. Żary, woj. lubuskie.

group (Tarnobrzeg Lusatian culture) was involved, but also other local groups, especially the Western-Lesser Poland group, as well as the influence or even the influx of people from other directions were noticed (the subject of the interactions of the area of the Lublin Land see Kłosińska 2005, 284).

In the traditional point of view considering the axe hoard from Oficjałów, it should have been associated with the Lusatian culture from the middle period of the Bronze Age. Such a cultural affiliation can be justified on grounds of the fact that at a distance of about 200m to the north-east from where it was found, a settlement of the Lusatian culture – Oficjałów site 6 (AZP 87–70/153) was identified, although it was dated – purely on the basis of ceramics found on the surface – at the beginning of the Iron Age (HB-C phase), and therefore younger than the hoard⁶.

It should be noted, however, that the possibility of longer, compared to neighbouring areas, occupation of the Trzciniec culture on the Sandomierz Uplands, even until the beginning of the HB2 phase, *i.e.* the 5th period of the Bronze Age (see Florek 2009, 215–219; Makarowicz 2010, Tab. 1.6, 1.7, fig. 1.10, 1.13, 1, 14, 1.16; see also Blajer 2013, 24). Similarly, even until the end of the third period of the Bronze Age, the local group of the Trzciniec culture stayed in the “Lusatian” surroundings near Kraków (Górski 2006, 292–293). Therefore, we cannot exclude the fact that the hoard from Oficjałów, together with the hoard from Międzygórze, and also with similarly dated individual loose finds of bronze ornaments (the armband with spirals of the Błogocice type from Jasice, Opatów district – Florek 1998, 20 and Table III: a; the solid bracelet with slightly expanded terminals from Przybysławice, Sandomierz district, Świętokrzyskie Voivodeship – Florek 2016) can be combined with the population of the Trzciniec culture, whose local grouping (the Opatów group according to W. Blajer terminology, see *idem* 1987, 29–31) could have survived longer on the Sandomierz Uplands. Similarly, as the mentioned artefacts, this would prove its contacts with the “Lusatian environment.”

Finally, it is necessary to devote a few words to the character of the find. We are certainly dealing here with a hoard (deposit), so the objects

⁶ The site 6 in Oficjałów (AZP 87–70 / 153) was discovered in 1989 during AZP research (ARPP – Archaeological Record of Poland Project) conducted by the Institute of Archaeology UMCS in Lublin. Documentation of the study is in the archive of Sandomierz Delegation WUOZ in Kielce.

deliberately hidden (buried). As the trial excavation showed, it was buried outside the settlement, the cemetery or the land somehow used, and relatively shallow. The items belonging to the hoard are axes of only one type, almost identical, although they certainly did not come from one casting mould, as evidenced by small differences in their dimensions. It is extremely puzzling that the weight of both fully preserved axes is the same as well as the weight of the axe that is preserved in about its half – all items weigh 270 grams. This can confirm the assumption that some of the objects coming from the bronze hoards (especially axes and sickles) were used in two ways: as tools and as standard units of metal (see Blajer 1999, 141, further literature).

References

- Blajer W. 1987. Problematyka zróżnicowania terytorialnego kultury trzcinieckiej. In P. Poleska and J. Rydzewski (eds.), *Kultura trzciniecka w Polsce. Materiały z konferencji*, Kraków: Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne, 19–31.
- Blajer W. 1999. *Skarby ze starszej i środkowej epoki brązu na ziemiach polskich* (= *Prace Komisji Archeologicznej* 30) Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Blajer W. 2013 *Młodsza epoka brązu na ziemiach polskich w świetle badań nad skarbami*, Kraków: Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Blajer W., Lejawa J. and Tombor J. 1994. Pierwsze prawdopodobne grobowe znalezisko brązowej siekierki z piętką lejkowatą w Polsce. *Sprawozdania Archeologiczne* 46, 147–152.
- Czopek S. 2009. Aktualne problemy w badaniach tarnobrzeskiej kultury łużyckiej. In: *Tarnobrzeska kultura łużycka – źródła i interpretacje* (= *Collectio Archaeologica Ressoviensis* 11). Rzeszów: Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego – Instytut Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego, 15–31.
- Czopek S. and Walanus A. 2003. Uwagi o chronologii i interpretacji cmentarzyska w Dacharzewie. *Przegląd Archeologiczny* 51, 185–190.
- Florek M. 1998. Nowe materiały z odkryć przypadkowych i tzw. znaleziska luźne z terenu województwa tarnobrzeskiego. *Materiały i Sprawozdania rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* 19, 17–25.
- Florek M. 2009. Synchroniczność czy asynchroniczność przemian kulturowych? Uwagi o schyłku kultury trzcinieckiej na Wyżynie Sandomierskiej i terenach sąsiednich. In H. Taras and A. Zakościelna (eds.), *Hereditas praeteriti. Additamenta archaeologica et historica dedicata Ioanni Gurba Octogesimo Anno Nascendi*. Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 209–222.
- Florek M. 2016. Bransoleta z epoki brązu z Przybysławic koło Klimontowa. *Zeszyty Sandomierskie* 42, 60–61.

- Gardawski A. 1979. Geneza kultury łużyckiej. In J. Dąbrowski and Z. Rajewski (eds.), *Prahistoria Ziemi Polskich. Tom 4. Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 47–49.
- Gedl M. 1982. Periodyzacja i chronologia kultury łużyckiej w zachodniej Małopolsce. In M. Gedl (ed.) *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem*. Kraków–Przemyśl: Spółdzielnia Inwalidów PRACA w Przemyślu, 11–33.
- Gedl M. 1989. Grupy lokalne w obrębie kultury łużyckiej. In J. Kmiecinski (ed.), *Pradzieje Ziemi Polskich. Tom 1. Część 2. Epoka brązu i początki epoki żelaza*. Warszawa–Łódź, 607–648.
- Górski J. 2006. Funkcjonowanie grup lokalnych na obszarze Nowej Huty w dobie przemian kulturowych w środkowym okresie epoki brązu. In H. Taras (ed.) *Zmierzch kompleksu trzciniecko-komarowskiego. Kształtowanie się nowej rzeczywistości kulturowej w środkowej i młodszej epoce brązu (= Lubelskie Materiały Archeologiczne 14)*. Lublin: Instytut Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 291–310.
- Górski J. and Kadrow S. 1996. Kultura mierzanowicka i kultura trzciniecka w zachodniej Małopolsce. Problem zmiany kulturowej. *Sprawozdania Archeologiczne* 48, 9–32.
- Kłosińska E. 2005. Przyczynek do rozpoznania osadnictwa kultury łużyckiej na pograniczu Kotliny Sandomierskiej, Wyżyny Kielecko-Sandomierskiej oraz Wyżyny Lubelskiej. In M. Kuraś (ed.), *Archeologia Kotliny Sandomierskiej (= Rocznik Muzeum Regionalnego w Stalowej Woli 4)*. Stalowa Wola Muzeum Regionalne w Stalowej Woli, 271–289.
- Kostrzewski J. 1964. Skarby i luźne znaleziska metalowe od eneolitu do wczesnego okresu epoki żelaza z górnego i środkowego dorzecza Wisły i górnego dorzecza Warty. *Przegląd Archeologiczny* 15, 5–133.
- Lubomirski J. T. 1873. Zabytki krajowe z okresu brązowego. Wykopaliska we wsi Raszewie. *Wiadomości Archeologiczne* 1, 17–36.
- Makarowicz P. 2010. *Trzciniecki krąg kulturowy – wspólnota pogranicza Wschodu i Zachodu Europy (=Archeologia Bimaris. Monografie 3)*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Marek Florek

Skarb siekier z epoki brązu z Oficjałowa, gm. Opatów, woj. świętokrzyskie

We wrześniu 2011 roku do zbiorów Muzeum Okręgowego w Sandomierzu trafiły 3 siekiery z brązu, znalezione przypadkowo na terenie wsi Oficjałów k. Opatowa (Ryc. 1)¹. Zgodnie z opisem znalazcy, siekiery leżały na świeżo zaoranym polu, w odległości 1–2 m od siebie. Ponieważ istniało podejrzenie, że siekiery mogą stanowić część większego skarbu wyrobów brązowych, w początkach października 2011 roku, w miejscu gdzie zostały znalezione przeprowadzono badania sondażowe, zaś w jego otoczeniu szczegółowe prospekcje powierzchniowe, w tym również z użyciem sprzętu elektronicznego (wykrywacza metali)². Przyniosły one wynik negatywny – nie znaleziono kolejnych przedmiotów metalowych ani żadnych innych zabytków archeologicznych, nie zaobserwowano również śladów ewentualnego obiektu (jamy, wkopu itp.) w którym siekiery mogły być zdeponowane. Dwie siekiery, pomijając niewielkie wyszczerbienia krawędzi, zachowane były w całości, natomiast trzecia miała odłamaną górną część – partię obucha powyżej piętki. Wszystkie trzy egzemplarze reprezentują typ smukłej siekiery z piętką lejkowatą, tzw. typu czeskiego, różniąc się nieznacznie jedynie wymiarami. Wymiary pierwszej z siekier (Ryc. 2: 1; 3: 1) wynoszą: długość – 160 mm; maksymalna szerokość ostrza – 48 mm; minimalna szerokość na przejściu ostrza w część piętkową – 13 mm; maksymalna szerokość części piętkowej – 28 mm; szerokość obucha – 21 mm; maksymalna szerokość partii piętkowej w obrysie poprzecznym – 35 mm; grubość obucha – 6–9 mm; waga – 270 g. Druga siekiera (Ryc. 2: 2; 3: 2) ma wymiary: długość – 159 mm; maksymalna szerokość ostrza – 46 mm; minimalna szerokość na przejściu ostrza w część piętkową – 14 mm; maksymalna szerokość części piętkowej – 29 mm; szerokość obucha – 23 mm; maksymalna szerokość partii piętkowej w obrysie poprzecznym – 34 mm; grubość obucha – 7–10 mm; waga – 270 g. Trzecia, zachowana fragmentarycznie siekiera (Ryc. 2.3; 3: 3) ma wymiary: zachowana długość – 110 mm; rekonstruowana maksymalna szerokość ostrza – 56 mm; minimalna szerokość na przejściu ostrza w część piętkową – 17 mm; maksymalna szerokość części piętkowej – 28 mm; maksymalna szerokość partii piętkowej w obrysie poprzecznym – 32 mm; waga – 270 g.

Siekierki z piętką lejkowatą, określane „typem czeskim” (Kostrzewski 1964, 11), występują w kilku wariantach, określonych przez A. Szpunara jako

¹ Siekiery przekazał Pan Dawid Stec z Lipnika, pow. Opatów.

² Badania prowadził Autor, przy współpracy Moniki Bajki z Muzeum Okręgowego w Sandomierzu. Uczestniczyli w nich, w ramach ćwiczeń, studenci z Instytutu Archeologii UMCS.

warianty „Racibórz”, „Czubin” i „Rawicz” (por. Blajer 1999, 24, tam dalsza literatura). Znane są przede wszystkim ze skarbów, mniej jest znalezisk pojedynczych, zaś do wyjątków należą stanowiące wyposażenie grobów (por.: Blajer 1999, 24; Blajer i in. 1994, 147–152).

Zabytki z Oficjałowa najbliższe są wariantowi „Rawicz”. To co je wyróżnia, to, wyraźne zwężenie ostrza na przejściu w część piętkową, przez co uzyskuje ono lekko wachlarzowaty kształt, oraz nieznacznie mniejsza szerokość obucha w stosunku do maksymalnej szerokości piętki.

Siekierki z piętką lejkowatą były na ziemiach polskich używane w fazach HA1-HA2 epoki brązu, chociaż w przypadku wariantu „Racibórz” nie można wykluczyć, że najstarsze pochodzą jeszcze z fazy BD, zaś najmłodsze były w użyciu do końca fazy HB1. W przypadku wariantu „Rawicz”, do którego siekierki z Oficjałowa są najbardziej zbliżone, jego chronologię można zamknąć w fazie HA1, a więc w okresie między ok. 1200 a 1100 lat przed Ch. (Blajer 1999, 19, 24; Blajer 2013, 28; por. też Górski, Kadrow 1996, 23–15). Tak też zapewne należy datować interesujący nas skarb.

Oficjałów, na terenie którego znaleziono opisywany skarb siekier z lejkowatą piętką, leży w nad Opatówką, w centralnej części Wyżyny Sandomierskiej. Przyjmuje się zazwyczaj, że w fazie HA1, odpowiadającym starszemu odcinkowi III okresu EB, na którą zapewne należy datować skarb, Wyżyna Sandomierska zajęta była przez lokalne społeczności kultury łużyckiej. Według starszych opracowań, stanowiła ona w tym czasie strefę pograniczną między grupami środkowopolską i zachodniomałopolską kultury łużyckiej (por. Gardawski 1979, ryc. 16). Obecnie większość badaczy przyjmuje, że osadnictwo kultury łużyckiej na Wyżynie Sandomierskiej, przynajmniej w jej części wschodniej, od początku związane jest z jej grupą tarnobrzeską (tarnobrzeską kulturą łużycką), przy czym zasięg tej ostatniej w kierunku zachodnim jest trudny do określenia (por. Gedl 1989, mapy 29, 30, 31; Czopek 2009, 20).

Z Wyżyny Sandomierskiej znane dotychczas były jedynie dwa skarby wyrobów brązowych datowanych na fazy HA1-HA2, oba zaliczane do zespołów typu Sieniawa, łączonych z grupą tarnobrzeską (por. Blajer 1999, 124–125). Pierwszy, z Janika, pow. Ostrowiec Świętokrzyski, woj. świętokrzyskie, zawierał otwarty zdobiony naszyjnik, 3 również zdobione bransolety ze zwężonymi końcami, tordowaną obręcz i spiralny rurkowaty paciorek (Blajer 1999, 166–167). W skład drugiego, z Międzygórza, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie, położonego ok. 10 km na południowy wschód od Oficjałowa, wchodziły bransoleta (krąg) typu Sieniawa oraz pręt brązowy (Blajer 1999, 185, tam dalsza literatura). Oba skarby, mają przemawiać nie tylko za wczesnym, bo już w początkach środkowego okresu epoki brązu, pojawieniem się kultury łużyckiej na Wyżynie Sandomierskiej, ale także jej związkami na tym terenie z grupą tarnobrzeską (tarnobrzeską kulturą łużycką) (por. Czopek, Walanus 2003, 187–188)³.

³ Jednak Janik leży na północno-zachodnich peryferiach Wyżyny Sandomierskiej, a właściwie już poza nią, bo na lewym brzegu Kamiennej, zaś skarb z Między-

Skarb siekier z tulejkowatą piętą typu czeskiego z Oficjałowa wskazuje zupełnie innych kierunek oddziaływań na obszar Wyżyny Sandomierskiej w fazie HA1. Siekiery tego typu występują bowiem licznie od Czech i Saksonii po Morawy i zachodnią Małopolskę. Z obszaru Polski znanych jest ok. 150 egzemplarzy, występujących przede wszystkim w skarbach, ale także znalezisk pojedynczych (Blajer 2013, 28). Występują one przede wszystkim na Śląsku, mniej licznie w zachodniej Małopolsce, w tym na terenach sąsiadujących od południowego zachodu z Wyżyną Sandomierską (Chruszczyna Mała, pow. Kazimierza Wielka, woj. świętokrzyskie, Piestrzec, pow. Busko, woj. świętokrzyskie, Witów, pow. Proszowice, woj. małopolskie – por. Blajer 1999, mapa 1). Natomiast z międzyrzecza Wisły i Sanu zajętego w tym czasie przez grupę tarnobrzeską znamy tylko jeden skarb zawierający tego typu zabytki, z Trzciany, pow. Rzeszów, woj. podkarpackie (Blajer 1999, 207–208; 2001, 335) oraz jedno znalezisko pojedyncze, z okolic Padwi Narodowej, pow. Tarnobrzeg, woj. podkarpackiej⁴ (Ryc. 4).

Wydaje się to wskazywać, że w ukształtowaniu się osadnictwa kultury łużyckiej na Wyżynie Sandomierskiej brała udział nie tylko grupa tarnobrzeska (tarnobrzeska kultura łużycka), ale również inne jej grupy lokalne, w tym zwłaszcza zachodniomałopolska, oraz na oddziaływania kulturowe bądź nawet napływ ludności z innych kierunków (na temat oddziaływań z terenów Lubelszczyzny por. Kłosińska 2005, 284).

W tradycyjnym ujęciu skarb siekier z Oficjałowa należało by zatem wiązać z ludnością kultury łużyckiej ze środkowego okresu epoki brązu. Za taką atrybucją kulturową może też przemawiać to, że w odległości ok. 200 m na północny-wschód od miejsca jego znalezienia, znajduje się osada kultury łużyckiej – Oficjałów stan. 6 (AZP 87–70/153), chociaż jest ona datowana – co prawda, wyłącznie na podstawie ceramiki znalezionej na powierzchni – na początek epoki żelaza (fazy HB-C), a więc młodsza od skarbu⁵.

Należy jednak zwrócić uwagę, na ostatnio podnoszoną jest możliwość dłuższego, w porównaniu do terenów sąsiednich, przeżywania się kultury trzcinieckiej na Wyżynie Sandomierskiej, nawet do początków fazy HB2, a więc V okresu epoki brązu (por.: Florek 2009, 215–219; Makarowicz 2010, tab. 1.6, 1.7, ryc. 1.10, 1.13, 1, 14, 1.16; zob. też Blajer 2013, 24). Podobnie, chociaż tylko do końca III okresu epoki brązu, lokalna grupa kultury trzcinieckiej, miała przetrwać w otoczeniu „łużyckim” na terenach podkrakowskich (Górski 2006, 292–293). Nie można zatem wykluczyć, że skarb z Oficjałowa, razem ze skarbem z Międzygórza, a także podobnie datowanymi pojedynczymi luźnymi znaleziskami ozdób brązowych (naramiennik z tarczkami

górza „wydobyto z gruzów fundamentu zamku” (por. Lubomirski 1873, 34–35), co sugeruje dużą ostrożność przy wyciąganiu wniosków na jego podstawie.

⁴ Zabytek nie publikowany, w zbiorach Muzeum Historycznego w Tarnobrzegu.

⁵ Stan. 6 w Oficjałowie (AZP 87–70/153) zostało odkryte w 1989 roku w trakcie badań AZP prowadzonych przez Instytut Archeologii UMCS w Lublinie. Dokumentacja z badań znajduje się w archiwum Delegatury w Sandomierzu WUOZ w Kielcach.

typu Błogocice z Jasic, pow. Opatów, woj. świętokrzyskie – Florek 1998, 20 i tab. III: a; odkryta w sierpniu 2016 r., masywna bransoleta z końcami stopkowatymi z Przybysławic, pow. Sandomierz, woj. świętokrzyskie⁶ – Florek 2016, 60–61,) można łączyć z ludnością kultury trzcinieckiej, której lokalne ugrupowanie (grupa opatowska wg nomenklatury W. Blajera – por. 1987, 29–31) mogło dłużej przetrwać na Wyżynie Sandomierskiej, będąc dowodem na jego kontakty z „otoczeniem łużyckim”.

Na koniec należało by kilka słów poświęcić charakterowi znaleziska. Z całą pewnością mamy do czynienia ze skarbem (depozytem), a więc przedmiotami celowo ukrytymi (zakopanymi). Jak wykazały badania sondażowe, został on zakopany poza osadą, cmentarzyskiem czy też terenem w jakiś sposób użytkowanym, w dodatku stosunkowo płytko. Wchodzące w skład skarbu przedmioty, to wyłącznie siekiery jednego typu, prawie identyczne, chociaż z pewnością nie pochodzące z jednej formy odlewniczej. Niezwykle zastanawiające jest, że waga obu siekier zachowanych w całości jest identyczna jak waga siekierki zachowanej mniej więcej w połowie – wszystkie ważą po 270 g. Może to potwierdzać przypuszczenia, że niektóre z przedmiotów wchodzących w skład skarbów brązowych – dotyczy to zwłaszcza siekier i sierpów – były traktowane dwojako: jako narzędzia i jako standardowe jednostki metalu (por. Blajer 1999, 141, tam dalsza literatura).

⁶ Zabytek, mający najbliższe analogie w skarbach z Wiśniowej, woj. podkarpacie, Miechowic, woj. kujawsko-pomorskie, Bartnik, woj. dolnośląskie i Stawiszycach, woj. świętokrzyskie, do czasu zakończenia opracowania, znajduje się w zbiorach Delegatury w Sandomierzu Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach.

